

Polski model wolności religijnej na tle Unii Europejskiej. Skarb i wyzwania. Recenzja książki: K. M. Ujazdowski (red.), *Europeizacja wolności religijnej. Przypadek Polski*, Wydawnictwo Arche, Gdańsk 2025, ss. 156.

The Polish Model of Religious Freedom in the Context of the European Union: A Treasure and Its Challenges. A Review of: K. M. Ujazdowski (ed.), *Europeizacja wolności religijnej. Przypadek Polski*, Wydawnictwo Arche, Gdańsk 2025, 156 pp.

SŁAWOMIR SOWIŃSKI 

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Polska

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1324-121X> • s.sowinski@uksw.edu.pl

Zgłoszono: 2026–04–10; zrecenzowano: 2026–05–20; zaakceptowano: 2026–05–26;

opublikowano: 2026–06–30

Streszczenie: Artykuł jest recenzją pracy zbiorowej *Europeizacja wolności religijnej. Przypadek Polski* (Gdańsk 2025) pod redakcją Kazimierza M. Ujazdowskiego. Recenzent omawia ukazaną w niej wartość polskiego konstytucyjnego modelu wolności religijnej, opartego na art. 53 oraz na zasadzie autonomii i współdziałania państwa i Kościoła (art. 25), a także proces jego europeizacji. Doceniając walory publikacji, autor podejmuje z nią polemikę i wskazuje dwa zagrożenia dla legitymizacji tego modelu: pokusę uczynienia z Kościoła „religijnej grupy interesu” oraz „aktora społeczeństwa obywatelskiego”.

Słowa kluczowe: wolność religijna; relacje państwo–Kościół; Konstytucja RP z 1997 r.; europeizacja; Unia Europejska; Kościół katolicki w sferze publicznej; autonomia i współdziałanie

Abstract: The article reviews the edited volume *Europeizacja wolności religijnej. Przypadek Polski* [The Europeanization of Religious Freedom: The Case of Poland] (Gdańsk 2025), edited by Kazimierz M. Ujazdowski. The reviewer discusses the value of the Polish constitutional model of religious freedom, grounded in Article 53 and in the principle of the autonomy and cooperation of state and Church (Article 25), as well as its Europeanization. While appreciating the volume's merits, the author engages it critically and identifies two threats to the model's legitimacy: the temptation for the Church to become a “religious interest group” or an “actor of civil society.”

Keywords: religious freedom; Church–state relations; the 1997 Constitution of the Republic of Poland; Europeanization; European Union; the Catholic Church in the public sphere; autonomy and cooperation.

Jednym z sensowniejszych sposobów porządkowania – burzliwej momentami – debaty o roli Kościoła katolickiego w przestrzeni współczesnej Polski jest odnoszenie jej do naszego ładu konstytucyjnego w tym zakresie. Oparty o zasadę autonomii i współdziałania państwa i Kościoła jest ów konstytucyjny model, a w każdym razie być powinien, ważnym kryterium w rozstrzyganiu różnych wątpliwości, sporów i dylematów, jakie wiążą się z obecnością katolicyzmu w przestrzeni publicznej współczesnej, obecnej w Unii Europejskiej, Polski. W tej właśnie perspektywie z uwagą odnotować należy publikację zbiorową pt. *Europeizacja wolności religijnej. Przypadek Polski* przygotowaną pod redakcją prof. Kazimierza Michała Ujazdowskiego, przez środowisko konstytucjonalistów z Uniwersytetu Łódzkiego.

Konstytucyjny skarb

Ta napisana z perspektywy *stricte* prawniczej zbiorowa publikacja *po pierwsze* odsłania z całą wyrazistością wartość polskiego modelu wolności religijnej zapisanego w art. 53 polskiej Konstytucji z 2 kwietnia 1997 r. i szerzej całego modelu relacji między Kościołem a państwem, opisanego w art. 25 te samej Ustawy Zasadniczej.

Odwołując się do orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego i trybunałów europejskich, a także do praktyki polskiego życia publicznego ostatnich 30 lat, autorzy publikacji przekonują, że czteroprzymiotnikowe ujęcie wolności religijnej w art. 53 polskiej Konstytucji (indywidualne, zbiorowe, prywatne i publiczne), oraz oparcie relacji między państwem a Kościołem na zasadzie „autonomii i współdziałania” (art. 25 Konstytucji) to rozwiązania stabilizujące relacje między państwem a Kościołem (Kazimierz M. Ujazdowski). A co więcej, to także regulacje dobrze odpowiadające polskiej tradycji i tożsamości historycznej, a także współczesnej wolnościowej filozofii praw człowieka, do której odwołują się w swym orzecznictwie także europejskie trybunały (Marcin Malecko).

Dobrym przykładem owej wartości ducha i litery polskiej Konstytucji w tym zakresie może być – przywołana w recenzowanej publikacji przez Jakuba Stępnia – debata dotycząca organizacji nauki religii w szkole. Opisując szczegółowo spór, jaki w latach 2024–2025 Kościół katolicki i inne Kościoły toczyły z Ministerstwem Edukacji Narodowej, na kanwie wprowadzanych przez ministerstwo w tym zakresie zmian, autor podkreśla, że konstytucyjne ramy relacji między państwem i Kościołem tworzyły dobre, choć w tym wypadku niewykorzystane, formalne podstawy do merytorycznego i efektywnego dialogu w tej sprawie. Analogicznie, ogólniej powiedzieć możemy, że owe konstytucyjne ramy – wzywające państwo polskie i Kościół katolicki do współdziałania na rzecz dobra wspólnego i wzajemnego respektu dla ich autonomii – tworzyły dobrze wykorzystaną podstawę do odpowiedzialnej i efektywnej współpracy obu instytucji, w tak dramatycznych dla Polski okolicznościach, jak fala uchodźców po wybuchu wojny w Ukrainie w roku 2022, czy pandemia Covid w latach 2021–2022 (por. Sowiński, 2025).

W tym sensie recenzowana publikacja jest także ciekawą *glossą* do podejmowanej dziś w różnych miejscach dyskusji o potrzebie zmiany obowiązującej w Polsce Konstytucji.

tucji. A jej przesłanie w tym zakresie jest takie, że jeśli nawet istnieją jakieś przesłanki sugerujące rozważanie zmian w naszej Ustawie Zasadniczej, to nie odnoszą się one do przekonujących i sprawdzonych w praktyce regulacji dotyczących relacji między państwem a Kościołem.

Kontekst europejski

Swój wpływ na interpretację i aplikację konstytucyjnych regulacji relacji państwo–Kościół i zasady wolności religijnej w Polsce mieć musiała obecność Polski w Unii Europejskiej, która oddziałuje siłą rzeczy na cały polski system prawny. Szczególną w tym kontekście wartością recenzowanej tu publikacji jest *po wtóre* próba przesłania tego zagadnienia, zarówno w wymiarze „europeizacji” rozwiązań polskich, jak i odwrotnie, wpływu doświadczeń środkowoeuropejskich na wrażliwość prawną „starej” Unii, a także rodzących się w tym zakresie naturalnych potencjalnych napięć.

Ciekawą analizę wpływu orzeczeń trybunałów europejskich (ETPC i TSUE) na ujęcia i interpretacje polskie w tym zakresie podejmuje – w recenzowanej publikacji – między innymi Marcin Malecko. Trafnie zwraca on uwagę, że choć interpretacje trybunałów europejskich w różnych praktycznych rozstrzygnięciach, wyraźniej niż orzecznictwo polskie, akcentują prymat jednostkowej wolności sumienia nad wolnością pozytywną wspólnot religijnych, to z drugiej strony, przyznają one w tym zakresie sądom i trybunałom krajowym „margines oceny”, co w praktyce oznacza często akceptację różnorodności praktycznych rozwiązań w zakresie wolności religijnej w poszczególnych państwach członkowskich. Zgodnie z duchem i literą art. 17 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Szczególną wartością analizy Marcina Malecko w tym zakresie jest także odniesienie jej do praktycznych *casusów* i dylematów związanych choćby z klauzulą sumienia lekarzy, wobec dopuszczalnych prawnie zabiegów aborcji, czy wolnością przedsiębiorców, do odmawiania wykonywania usług uznanych przez nich za istotnie sprzeczne z ich sumieniem, czy światopoglądem.

Problematykę wpływu odwrotnego, a więc oddziaływania doświadczeń środkowoeuropejskich na wrażliwość prawną całej Unii Europejskiej omawia z kolei – w recenzowanej pracy – Michał Matlak. Wskazuje on przy tym różne wymiary tego wpływu. Po *pierwsze*, zwraca uwagę, że rozszerzenie Unii Europejskiej na wschód zmieniło, generalnie świecki, paradygmat debat w Parlamencie Europejskim, w kierunku poważnych debat światopoglądowych, w których wyraźnie obecny stał się także chrześcijański punkt widzenia, w sprawach takich jak postulaty społeczności LGBT, czy aborcja. Po *drugie*, jego zdaniem, wejście państw Europy środkowo-wschodniej do Unii Europejskiej zaowocowało uzupełnieniem jej polityki zewnętrznej o kwestię ochrony praw chrześcijan prześladowanych na całym świecie. Po *trzecie* wreszcie, dostrzega ten autor rolę państw Europy środkowo-wschodniej w rewizji niektórych orzeczeń trybunałów europejskich (np. w głośnej sprawie *Lautsi przeciwko Włochom* przed ETPC), od ujęcia laickiego, limitującego obecność religii w przestrzeni publicznej, do ujęcia akcentującego „margines

uznania”, w ramach którego uznaje się, że w poszczególnych państwach symbole religijne w przestrzeni publicznej traktowane być mogą jako – nienaruszający wolności religijnej – element ich tożsamości kulturowej.

Takie i podobne analizy uzasadniają jeden z ważnych wniosków – podnoszonych także przez redaktora naukowego całej publikacji – że integracja europejska nie ma wymiaru ideologicznej czy światopoglądowej kolonizacji, jakiej bogate laickie państwa „starej” Unii dokonać by miały na religijnej wrażliwości „nowych” państw członkowskich, ale ma w sobie potencjał racjonalnej debaty, sporu i dialogu.

Kluczowe wyzwania

Podejmując także inne ciekawe wątki (np. dotyczące sytuacji prawnej wyznań „mniejszościowych” w Polsce – w tekście Pauliny Łabieniec) recenzowana tu publikacja nie wyczerpuje, rzecz jasna, bo wyczerpać nie może, całej złożonej problematyki, którą podejmuje. Jak zawsze w tego rodzaju przypadkach znajdują się w niej także ujęcia albo skróty interpretacyjne, które zasługują na polemikę.

Tytułem przykładu. Zbyt uproszczony wydaje się obraz wyłaniający się z tekstu Kazimierza M. Ujazdowskiego, w którym aż do roku 2015 Kościół katolicki cieszył się w Polsce autorytetem, zaś po tym roku, „uksztaltował się nie tyle model Kościoła państwowego, co Kościoła zdominowanego i zinstytucjonalizowanego przez rządzącą większość” (s. 19). Warto bowiem przypomnieć, że już przed rokiem 2015 Kościół katolicki spotykał się zarówno z przejawami politycznej instrumentalizacji jego autorytetu (np. w latach 2005–2007; por. Gierycz, 2009, s. 179–204), jak i jego (autorytetu) nadwyżężaniem w trakcie gorących batalii politycznych (np. w sprawie lustracji; por. Wiślicki, 2009, s. 225–245). Wypada także zaznaczyć, że pomimo wyraźnych prób instrumentalizowania autorytetu Kościoła po roku 2015, w epoce tzw. „dobrej zmiany”, nie brakowało w jego relacjach z ówczesną władzą wyraźnych różnic, dyskusji i sporów, związanych choćby z kwestią migracji, psujących się relacji z zachodnim sąsiadem Polski, czy promowanym wówczas modelem patriotyzmu (zob. szerzej Sowiński, 2021). Dyskusyjne (w tekście Michała Matlaka) wydaje się też wprowadzenie środkowoeuropejskich prawicowych populizmów do – ciekawej skądinąd – analizy o wpływie wrażliwości religijnej Europy środkowo-wschodniej na zmianę wrażliwości całej Unii. A zwłaszcza nazywanie ich populizmami „o podłożu religijnym” (s. 127). Nie rozwijając tu tej kwestii szerzej powiedzieć możemy najogólniej, że w wielu kluczowych kwestiach społecznych prawicowe populizmy (z ich specyficzną teologią polityczną) są raczej parodią niż emanacją chrześcijaństwa. A szczególnie, zaprzeczeniem społecznego nauczania Kościoła. Można też, jak zawsze w tego typu przypadkach, wskazać w recenzowanej pracy pewne deficyty dotyczące przywołanej w niej literatury przedmiotu. W kilku przynajmniej tekstach świetne zastosowanie miałaby choćby rozprawa profesora Michała Gierycza (2017) na temat aksjologicznego wymiaru politycznych debat i procesu decyzyjnego w Unii Europejskiej.

Niezależnie od tych uwag, czy wątpliwości, raz jeszcze jednoznacznie podkreślić jednak wypada, że recenzowana tu wartościowa publikacja przekonująco prezentuje zarówno wartość polskiego konstytucyjnego modelu wolności religijnej i relacji między państwem a Kościołem, jak i jego, zweryfikowaną praktyką obecności Polski w Unii Europejskiej, funkcjonalność. Najważniejsza chyba jednak jej wartość wykracza nieco poza – wiodący w niej – poziom analizy stricte prawniczej. Jak słusznie bowiem podkreśla w jej wstępie Kazimierz M. Ujazdowski, dalsza funkcjonalność polskiego modelu wolności religijnej, który dobrze służył dotąd zarówno polskiemu Kościołowi, jak i polskiej demokracji, zależy w dużej mierze od jego dalszej legitymizacji, w warunkach laicyzującego się polskiego społeczeństwa. Jako jedno zaś z głównych niebezpieczeństw dla utrzymania tej legitymizacji wskazuje ów autor – nie bez racji – polityczne instrumentalizowanie publicznej misji Kościoła.

Nieco jednak listę tych okołoprawnych wyzwań wydłużając, wskażmy jeszcze dwa kolejne. Po *pierwsze* zatem, zwłaszcza z punktu widzenia samego Kościoła, istotne wydaje się w tym kontekście unikanie pułapki, czy też pokusy, *religijnej grupy interesu*. Status Kościoła jako instytucji publicznej i wynikające z niego gwarancje prawne, rodzić mogą jednak naturalną pokusę ich obrony głównie na sposób partykularno-prawny, analogicznie jak robią to klasyczne grupy interesu. Nie trzeba dodawać, że redukowanie się przez Kościół do takiej właśnie roli – religijnej grupy interesu – w dłuższej perspektywie oznaczać by mogło delegitymizację jego wyjątkowego i specyficznego znaczenia religijnego i aksjologicznego. A w konsekwencji, także delegitymizację obecnego polskiego modelu relacji między państwem i Kościołem, który ufundowany jest właśnie na przekonaniu o owym szczególnym, religijnym i moralnym, wkładzie Kościoła w życie publiczne.

Innym podobnym wyzwaniem w tym kontekście wydaje się po *drugie* uniknięcie przez Kościół pułapki *aktora społeczeństwa obywatelskiego*. Uczestnicząc bowiem w publicznych debatach, czy prowadząc rozbudowaną działalność charytatywną, upodobić się może Kościół znanadto, lub być w opinii publicznej utożsamiany, z rolą jeszcze jednej instytucji społeczeństwa obywatelskiego. Także taki rodzaj (auto)zeświecczenia jego niepowtarzalnego religijnego statusu, w dłuższej perspektywie delegitymizować może zarówno szczególną pozycję i rolę samego Kościoła, jak i chroniące ją polskie rozwiązania ustrojowe.

Oświadczenia

Finansowanie badań: Niniejsza publikacja nie otrzymała żadnego zewnętrznego wsparcia finansowego.

Oświadczenie właściwej komisji etycznej: Nie dotyczy.

Oświadczenie o dostępności danych: Nie dotyczy.

Podziękowania: Nie dotyczy.

Konflikt interesów: Autor deklaruje, że nie ma żadnego konfliktu interesów związanego z publikacją niniejszych badań.

Bibliografia

- Gierycz, M. (2009). Przejawy instrumentalizacji religii w polityce. W: P. Burgoński, S. Sowiński (red.), *Ile Kościoła w polityce, ile polityki w Kościele* (s. 179–204). Katowice: Księgarnia św. Jacka.
- Gierycz, M. (2017). *Europejski spór o człowieka. Studium z antropologii politycznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe UKSW.
- Sowiński, S. (2021). *Dobra Nowina w czasach „dobrej zmiany”. Kościół katolicki w sferze publicznej współczesnej Polski w latach 2015–2018*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe UKSW.
- Sowiński, S. (2025). *Ołtarz w cieniu pandemii, wojny, krzywd i niepokojów. Kościół katolicki w sferze publicznej współczesnej Polski w latach 2019–2023*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe UKSW.
- Ujazdowski, K. M. (red.). (2025). *Europeizacja wolności religijnej. Przypadek Polski*. Gdańsk: Wydawnictwo Arche.
- Wiścicki, T. (2009). Problem lustracji w Kościele w Polsce. Wprowadzenie faktograficzne. W: P. Burgoński, S. Sowiński (red.), *Ile Kościoła w polityce, ile polityki w Kościele* (s. 225–245). Katowice: Księgarnia św. Jacka.